

УДК 342.565.2:340.12

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.1.29>

ВІДТЕРМІНУВАННЯ ВТРАТИ ЧИННОСТІ НЕКОНСТИТУЦІЙНОГО НОРМАТИВНОГО АКТА В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Черняк Є.В.,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри конституційного права

ННІП Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0002-3524-3024

Черняк Є.В. Відтермінування втрати чинності неконституційного нормативного акта в контексті реалізації принципу справедливості.

Статтю присвячено дослідженню проблеми відтермінування Конституційним Судом України виконання рішень у контексті реалізації принципу справедливості, закріпленого в Конституції України. Проаналізовано практику відтермінування втрати чинності нормативних актів, визнаних неконституційними, взаємозв'язок конституційного принципу справедливості із ефективністю конституційного контролю, розкрито актуальні аспекти практичного виміру пошуку балансу між принципом правової визначеності, стабільністю правового регулювання та вимогами справедливості.

Аналізом конкретних судових справ підтверджено, що відтермінування втрати чинності неконституційної норми (або нормативного акта в цілому) може виконувати функцію запобіжника потенційних негативних правових наслідків від втрати чинності неконституційної норми, зокрема забезпеченням безперервності правового регулювання та необхідністю захисту прав людини на період до приведення правового поля у відповідність до рішення Конституційного Суду.

Обґрунтовано, що застосування механізму відтермінування втрати чинності неконституційної норми має здійснюватися з урахуванням принципу пропорційності, правової визначеності та конституційної справедливості. Такий підхід сприяє забезпеченню балансу між вимогами верховенства Конституції, стабільністю правової системи та ефективним захистом конституційних прав і свобод. На прикладі правового аналізу зарубіжної судової практики, зокрема Конституційного Суду Південно-Африканської Республіки (ПАР), проаналізовано тенденції у застосуванні відтермінувальних правових заходів за наслідками як визнання судами факту неконституційності, так і бездіяльності суб'єкта правотворчості упродовж встановленого строку відтермінування, у тому числі відмінні від тих, що застосовуються у національній практиці. Розкрито зміст доктрини *interim reading-in* та практики її застосування Конституційним Судом ПАР. З'ясовано, що неможливість відновлення (продовження) відтермінування втрати чинності на підставі визнання неконституційності положень нормативного акта після закінчення терміну, на який його було введено, а також право Конституційного Суду застосувати додаткові забезпечувальні засоби правового захисту (т.зв. *remedial measures*) на підставі ст. 172(1) Конституції ПАР є підставами її застосування.

Ключові слова: Конституційний Суд, судовий конституційний контроль, рішення Конституційного Суду, відтермінування втрати чинності неконституційної норми, принцип справедливості.

Cherniak I.V. Postponing the Invalidity of unconstitutional legislation in the context of the principle of justice.

The issue of postponing the execution of the Constitutional Court of Ukraine decisions in the context of implementing the constitutional principle of justice enshrined in the Constitution of Ukraine is focused on. The practical issues of establishing the postponement of the loss of validity of normative acts declared unconstitutional are underlined. Current facets of the practical search for a balance between the principle of legal certainty, the stability of legal regulation, and the requirements of justice are being further investigated.

The doctrinal approaches to understanding justice as a constitutional principle and its relationship with the effectiveness of constitutional review are highlighted. It is established that the postponement of the loss of validity of an unconstitutional provision (or a normative act as a whole) may serve as an instrument for preventing negative legal consequences that may arise from the immediate invalidation

of unconstitutional provisions, particularly with regard to ensuring the continuity of legal regulation and the protection of human rights.

The necessity to apply the mechanism for postponing the execution of decisions of the constitutional jurisdiction body with regard to the principles of proportionality, legal certainty, and constitutional justice is substantiated. The application in mentioned way contributes to maintaining a balance between the supremacy of the Constitution, the stability of the legal system, and the effective protection of constitutional rights and freedoms.

Trends in the application of additional temporary remedial measures following both judicial findings of unconstitutionality, and following the inaction of the law-making authority within the established period of postponement, including approaches that differ from those applied in national practice are highlighted, based on a legal analysis of foreign judicial practice, in particular the jurisprudence of Constitutional Court of the Republic of South Africa. The content of the doctrine of *interim reading-in* and the practice of its application by the Constitutional Court of South Africa are examined. The impossibility of restoring (or extending) the postponement of the loss of validity the provisions of a normative act declared unconstitutional after the expiry of the period for which such postponement was granted, as well as the power of the Constitutional Court to apply additional remedial measures on the basis of section 172(1) of the Constitution of South Africa are highlighted.

Key words: Constitutional Court, constitutional (judicial) review, decisions of the Constitutional Court, postponed invalidation, suspended declaration of invalidity, principle of justice.

Постановка проблеми. Доктрина «відтермінованої врати чинності неконституційної норми (нормативно-правового акта)» (англ. – *suspended declaration of invalidity*), яка аналізується у цій статті, передбачає, що Конституційний Суд визнає норму неконституційною, але відтерміновує момент втрати нею чинності з метою запобігання правовому вакууму та надання законодавцю часу для усунення наслідків неконституційності. Так, згідно з частиною другою статті 152 Конституції України та частиною першою статті 91 Закону України про Конституційний Суд України закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самими рішеннями, але не раніше дня його ухвалення [1; 2].

Встановлення строків виконання рішень Конституційних Судів і практика їх відтермінування у часі прямо пов'язані з природою конституційного правосуддя, його завданнями та принципом правової визначеності.

У 2025 р. схвалений у 2016 р. Венеційською Комісією Перелік критеріїв верховенства права (*Rule of Law Checklist*) було оновлено. Цей Перелік залишається одним із найвпливовіших інструментів «м'якого права» для оцінки конституційного врядування в Європі та за її межами [3]. У оновленому тексті верховенство права переосмислено з урахуванням викликів, що виникли протягом останнього десятиліття: дедалі частіші ситуації відступу (*backsliding*) від верховенства права в Європі та за її межами, що підтверджуються посяганнями на незалежність судової влади та систему стримувань і противаг; виклики, пов'язані із технологічною трансформацією, передусім впливом штучного інтелекту на різні аспекти верховенства права; занепокоєння щодо «горизонтального» застосування принципів верховенства права у відповідь на появу потужних приватних суб'єктів, зокрема цифрових платформ. У секції G згаданого Переліку, зокрема, визначено, що конституційний контроль як самостійне мірило верховенства права має забезпечуватись ефективним виконанням рішень та судових ухвал Конституційного Суду, зокрема практичним рівнем врахування парламентом та виконавчою владою рішень та позицій Конституційного Суду, здатністю у розумні строки ефективно усувати виявлені (або спричинені, наприклад, фактом неконституційності) законодавчі та інші регуляторні прогалини.

Метою дослідження є на основі аналізу доктринальних підходів та відповідної порівняльної судової практики виявити сучасні тенденції застосування механізму відтермінування втрати чинності неконституційного нормативного акта як інструменту реалізації конституційного принципу справедливості.

Стан опрацювання проблематики. Дослідження теоретико-практичних аспектів виконання рішень судів, у тому числі крізь необхідність забезпечення юридичної визначеності, стабільності правового порядку, можливості адаптації правової системи до нових вимог законодавства мають багатогалузевий характер [4; 5].

Важливі юридичні позиції щодо юридичної визначеності та часових меж виконання рішень судів сформульовані Конституційним Судом України (далі – КСУ) [6].

На формування доктрини "*suspension of invalidity*" (відтермінування втрати чинності неконституційних норм) значний вплив мали праці Каппеллетті М., Коена В., Коммерса Д., Міллера Р. та ін., які сприяли творенню ґрунтовної теоретичної бази [7; 8].

Різні аспекти проблематики механізму виконання рішень КСУ висвітлювались у наукових працях Ю. Барабаша, Д. Белова, Д. Воронова, А. Івановської, М. Козюбри, В.В. Лемака, А. Паскар, С. Різника, М. Савчина, О. Скрипнюка, В. Шаповала та ін. Однак практичні аспекти контролю за їх виконанням, ролі різних державних органів у забезпеченні їх реалізації, як і вивчення відповідного зарубіжного досвіду з означених питань залишаються актуальними.

Виклад основного матеріалу. В англomовній науковій літературі використовується набір термінів – “suspension”, “continuation/further validity”, “deferred/postponed invalidation”, якими описують ідентичне правове явище, найбільш адекватним функціональним перекладом якого українською мовою є «відтермінування втрати чинності неконституційного нормативного акта» в значенні, в якому його застосовано у законодавстві України.

У практиці зарубіжних Конституційних Судів поширеним є явище, коли при ухваленні рішення, яким нормативний акт визнано неконституційним, суд встановлює умови або строки для його виконання. Це робиться для того, щоб уникнути правового вакууму, дати органу державної влади час на внесення змін або забезпечити пропорційність між конституційністю і стабільністю правопорядку.

Відтермінування втрати чинності неконституційної норми забезпечує справедливість для суспільства, захищає баланс інтересів у ситуаціях, коли втрата нормою чинності як наслідок визнання її неконституційності може призвести до хаосу у правовому регулюванні, несподіваних втрат для суб'єктів суспільних відносин (наприклад, у сфері соціальних гарантій чи виборчих прав) і т.д.. Одна із причин, чому КСУ відтермінує виконання рішення про визнання неконституційності – це можливість законодавця створити необхідне правове поле при зміні правового регулювання за наслідками факту неконституційності. В.В. Лемак наголошує, що КСУ шляхом відкладення негайної втрати чинності неконституційного акта намагається уникнути більшої шкоди для конституційного порядку, ніж навіть тимчасове збереження чинності акта, який визнаний неконституційним [9, с. 697].

Отже, встановлюючи строки відтермінування втрати чинності правовою нормою (чи акта в цілому), суд має як забезпечувати справедливий баланс між правом окремої особи на негайних захист її права і інтересом суспільства у стабільності та передбачуваності права, так і враховувати пропорційність шкоди, шукаючи баланс між можливими негативними наслідками від негайної дії рішення та наслідками від його відтермінування.

У Рішенні від 02 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 КСУ обґрунтував, що у сфері реалізації права справедливості проявляється не лише у рівності всіх перед законом, відповідності злочину і покарання, але також і в цілях законодавця і засобах, що обираються для їх досягнення (частина четверта пункту 4.1 мотивувальної частини) [10]. Досягнення справедливості пов'язано із необхідністю існування у правовій державі довіри суб'єктів реалізації права до закону і суду. За такої ситуації відтермінування втрати чинності неконституційної норми виконує функцію «м'якого переходу», що узгоджується з принципом правової визначеності як складової справедливості, і запобігає «несподіваності», яка може мати ефект несправедливості.

Релевантним залишається питання правових наслідків бездіяльності законодавця упродовж терміну відтермінування і відповідно стану регулювання суспільних відносин *post factum*.

Згідно із частиною першою статті 97 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року № 2136-VIII КСУ у рішенні, висновку може встановити порядок і строки виконання, а також зобов'язати відповідні державні органи забезпечити контроль за виконанням рішення, додержанням висновку [2].

Згідно з даними Щорічної інформаційної доповіді КСУ за 2024 рік щодо моніторингу стану виконання та реалізації рішень КСУ [11] із 13 ухвалених упродовж 2024 року рішень у резолютивній частині 2 рішень КСУ зобов'язав Верховну Раду України привести нормативне регулювання у відповідність до Конституції України та вказаних рішень (станом на 31 грудня 2024 року було виконано 1 рішення), у 5 рішеннях КСУ відтермінував втрату чинності за наслідками визнання факту неконституційності. В 1 рішенні із цих 5 відтермінування виконання визначено трьома місяцями з дня припинення чи скасування воєнного стану, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022.

Протягом 2023 року КСУ ухвалив 12 рішень [12]. З них з відтермінованим виконанням було 4 рішення, а у резолютивній частині 5 рішень, ухвалених у 2023 році, КСУ зобов'язав Верховну Раду України привести нормативне регулювання у відповідність до Конституції України та вказаних рішень. Прикметно, що станом на 31 грудня 2023 р. не було виконано жодного із рішень, ухвалених КСУ протягом 2023 року, якими оспорювані приписи законів України було визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними).

Доктрина «*suspended declaration of invalidity*» є широко застосованою у зарубіжній судовій практиці. Аналіз відповідної європейської судової практики є традиційним для національної юридичної

науки, зважаючи на проєвропейський вектор розвитку України. Проте рішення конституційних судів (або інших відповідних органів судового конституційного контролю) держав більш віддалених від України континентів розкривають не менш актуальні питання застосування цієї доктрини. Так, Конституційний Суд Південно-Африканської Республіки (далі – ПАР) часто критикують за надмірний суддівський активізм, особливо у питаннях тлумачення Білля про права, державної соціально-економічної політики, а також за схильність до застосування ним тимчасових конституційних засобів захисту (*remedies*) [13]. Кейси по застосуванню ним доктрини «*suspended declaration of invalidity*» є практичним підтвердженням практичної реалізації зазначених вище тимчасових конституційних засобів. За законодавством ПАР будь-який суд може встановити неконституційність припису нормативного акта. Згідно з статтею 172(1) Конституції ПАР, 1996 після встановлення факту неконституційності суд, забезпечуючи винесення справедливого і обґрунтованого рішення, може як обмежити його ретроспективність, так і відтермінувати втрату чинності неконституційних нормативних положень [14]. Тобто визнання норми неконституційною на майбутнє не є абсолютним правилом і в силу своєї дискреції суд може поширити дію свого рішення і на відносини, що виникли до факту визнання неконституційності. Рішення про неконституційність акта парламенту або дій Президента ПАР набуває сили лише після підтвердження Конституційним Судом (ст. 167 Конституції ПАР, 1996).

У справі *Lawyers for Human Rights v Minister of Home Affairs* Конституційний Суд ПАР (далі – КС) уточнив межі судового тлумачення у питанні розподілу повноважень між судовою і законодавчою гілками влади, що мало вагомий вплив на розуміння принципу розподілу влади у конституційному праві ПАР [15]. КС встановив неконституційність положень § 34(1)(b) та § 34(1)(d) Закону про імміграцію, 2002 (*Immigration Act 13 of 2002*) (далі – Закон) які дозволяли затримувати іноземців для депортації, тримати їх під вартою понад 30 днів без судового розгляду або продовжувати затримання за рішенням в адміністративному порядку. Це Рішення є знаковим, оскільки з метою усунення порушень права на свободу та безпеку особи, необхідності забезпечити судовий контроль за взяттям під варту іноземців, щодо яких у компетентних органів влади існував сумнів у законності перебування на території ПАР і існувала загроза депортації КС застосував доктрину *interim reading-in*, яка закладалась прецедентним правом ПАР як тимчасовий конституційний засіб захисту порушених прав в межах змісту положень ст. 172(1) Конституції ПАР на період до приведення суб'єктом правотворчості законодавства у відповідність з Рішенням КС [16]. За своєю суттю *interim reading-in* як тимчасовий спосіб судового виправлення неконституційності закону за наслідками здійснення конституційного судочинства є характерною рисою практики Конституційного суду ПАР і розглядається у доктрині як інноваційний інструмент конституційних засобів правового захисту.

Встановивши неконституційність відповідних положень Закону, КС ухвалив *suspended declaration of invalidity*, що означало відтермінування втрати чинності неконституційних норм на 24 місяці, надаючи тим самим парламенту час на внесення необхідних змін до законодавства. Однак без додаткових забезпечувальних заходів це створило б правову прогалину, яка могла б призвести до свавільних затримань.

Щоб запобігти цій прогалині, Суд застосував доктрину *interim reading-in* – тимчасово забезпечив «прочитання» норми, визнаної такою, що не відповідає Конституції у значенні, яке на думку КС відповідало критерію конституційності, і дозволяло захистити до прийняття законодавцем необхідної норми права тих, хто за умов неусунення правової прогалини, породженої фактом неконституційності, міг зазнати порушень прав.

У резолютивній частині Рішення КС відтермінував набуття чинності неконституційних норм на 24 місяці, до 29 червня 2019 року, надаючи Парламенту час для внесення необхідних змін до законодавства, і усунув законодавчі недоліки на підставі приписів ст. 172(1)(b) Конституції, які дозволяють суду ухвалити “*just and equitable order*”. Суд ухвалив, що до внесення парламентом змін до закону упродовж 24 місяців повинні застосовуватись приписи статті 34(1) Закону у такому «прочитанні»: особа, яку підозрюють у незаконному перебуванні на території держави має бути доставлена до суду протягом 48 годин, суд повинен перевірити законність подальшого тримання під вартою, без належного судового контролю подальше затримання є неконституційним.

Однак до 29 червня 2019 року – дати закінчення терміну призупинення втрати чинності неконституційних норм, Парламент ПАР не створив необхідної законодавчої бази, яка б дозволила забезпечити виконання рішення КС. Через шість років після прийняття Конституційним Судом Рішення 2017 року, законодавство все ще залишалось без необхідних змін. Це призводило до неоднозначної судової практики: деякі суди тлумачили Рішення 2017 року, вимагаючи від затриманих довести законність їхніх документів та статусу перебування в державі; інші суди не підтримували цю позицію, що призводило до звільнення з-під варту у випадках, коли мала відбутися депортація; деякі співробітники імміграційної служби утримували затриманих понад 30 днів, не

доставляючи їх до суду; а деякі судді відмовляли у розгляді заяв, що були подані відповідно до статті 34 Закону.

У липні 2022 р. Міністр внутрішніх справ та Генеральний директор внутрішніх справ звернулися до КС в порядку розгляду справи *ex parte* (судового провадження, за якого суд вирішує питання за заявою однієї сторони без участі інших учасників для вирішення процесуальних або невідкладних правових питань), подавши термінову заяву про прямий доступ, просили продовжити дію Рішення КС 2017 року ще на два роки. У своєму зверненні заявники пояснили затримку з прийняттям необхідних законодавчих актів подіями, що мали місце з часу ухвалення Рішення 2017 року, зокрема: скороченням парламентської діяльності напередодні виборів у травні 2019 року, впливом пандемії Covid-19 у 2020 році та пожежею в будівлі парламенту в січні 2022 року.

У Рішенні, проголосованому одногосно, КС ухвалив, що хоча він не може поновити дію законодавчих положень після закінчення терміну призупинення відтермінування втрати чинності неконституційних положень, він може, відповідно до статті 172(1)(b) Конституції ПАР, призначити розширені справедливі та обґрунтовані забезпечувальні заходи на додаток до Рішення 2017 року [17]. Таким чином у цій справі КС опосередковано застосував доктрину *interim reading-in*, забезпечивши до прийняття парламентом необхідних законодавчих змін тимчасові правила щодо обов'язкового доставлення затриманої особи до суду протягом 48 годин, необхідності перевірки Судом законності подальшого тримання під вартою, врахування органами влади «інтересів правосуддя» при вирішенні питання затримання або звільнення з-під варти.

В обох справах з-поміж інших аспектів змісту справ, що розглядались, вирішувались такі важливі для конституційного судочинства питання, як а) чи може КС відновлювати (продовжувати) призупинення неконституційності після того, як строк відтермінування втрати чинності неконституційних положень актів уже минув, б) які забезпечувальні засоби може застосовувати суд, якщо парламент не виконує рішення про усунення неконституційності. КС обґрунтував як неможливість відновлення (продовження) відтермінування втрати чинності на підставі визнання неконституційності положень нормативного акта після закінчення терміну, на який його було введено, так і своє право встановити додаткові забезпечувальні засоби правового захисту (т.зв. *remedial measures*) на підставі ст. 172(1) Конституції ПАР. Було застосовано практику «тимчасового судового виправлення» (*interim reading-in*) з визнанням її винятковим, але необхідним засобом для збереження конституційної цілісності. Справа, що розглядається нижче, по якій остаточне рішення Конституційний Суд ПАР ухвалив у травні 2025 р., є ще одним прикладом застосування практики *interim reading-in*.

Що передувало її розгляду у КС ПАР. У 2015 році було розпочато законодавчий процес, пов'язаний із внесенням змін до Закону про авторське право (*Copyright Amendment Bill*, далі – САВ). Серед законодавчих змін – пропозиція додати положення пункту 19D, метою яких було створити особливі виняткові умови доступу до друкованої літератури та творів, захищених авторським правом, для людей з вадами зору. Після прийняття у парламенті 28 березня 2019 року САВ було направлено Президенту на затвердження. 16 червня 2020 р. Президент повернув САВ до Парламенту на повторний розгляд, оскільки мав застереження щодо конституційності деяких положень проекту в початковій версії САВ.

Через затримки з прийняттям остаточної версії законопроекту САВ, 24 березня 2021 року заявник, організація «Blind SA», звернулась до Палати Високого суду про визнання недійсними статей 6 та 7 у поєднанні зі статтею 23 САВ. Оскаржувані положення вимагали отримання дозволу від власників авторських прав, перш ніж їхні твори могли бути відтворені у форматах, доступних для осіб з вадами зору. Високий суд визнав оскаржувані статті такими, що не відповідають Конституції, та втрачають чинність. 21 вересня 2022 р. Конституційний Суд ПАР підтвердив неконституційність оскаржуваних положень, визнавши, що вони суперечать конституційним правам людей з інвалідністю, а вимога дозволу від власників авторських прав на створення доступних форматів є дискримінаційним бар'єром, який несправедливо перешкоджає людям з вадами зору отримувати доступ до матеріалів, захищених авторським правом. Розглядаючи відповідний засіб правового захисту, Суд відмовився включити пункт 19D САВ, заявивши, що він є надмірно широким і не має необхідної точності для конкретної справи, що розглядається, натомість запровадивши терміном на 2 роки тимчасовий засіб правового захисту – тимчасові положення у вигляді Розділу 13А, який мав бути включений до Закону, що був предметом провадження. Період їх дії мав завершитися 21 вересня 2024 року.

Розділ 13А САВ встановлював винятки з авторського права для осіб із порушеннями зору та іншими труднощами читання друкованого тексту, щоб забезпечити їм доступ до творів у доступних форматах. Спеціально уповноважені організації та особи, що працюють з людьми з інвалідністю, отримали право створювати копії творів у доступному форматі (наприклад, шрифт Брайля, аудіо-

окниги, електронні адаптовані тексти) без необхідності отримувати дозвіл власника авторського права. Такі дії розглядались як законні, якщо вони здійснюються для користі осіб з інвалідністю, які не можуть користуватися звичайними друкованими матеріалами [18].

Станом на 21 вересня 2024 р. законодавство, необхідне для усунення законодавчого недоліку, не було прийнято. Рішення про неконституційність набуло чинності, і особи, права яких захищалися тимчасовим запобіжним заходом, а саме дією тимчасових положень Розділу 13A САВ, більше не могли їх застосовувати до спірних правовідносин. За такої ситуації Конституційний Суд використав свої повноваження за ст. 172(1)(b) Конституції ПАР, застосував доктрину *interim reading-in*, ухваливши, що САВ тимчасово, до набрання чинності законодавством, яке остаточно виправить неконституційність, "вважатиметься таким, що містить нову норму – section 19D", приписами якої дозволяється уповноваженим організаціям або особам, що працюють з людьми з інвалідністю, створювати доступні формати творів (наприклад, аудіо-версії або тексти шрифтом Брайля), поширювати їх копії для осіб з інвалідністю без дозволу власника авторських прав, за умови законного доступу до оригінального твору та некомерційного використання [19].

До набрання чинності законодавством, яке виправляє конституційні недоліки САВ, Закон вважатиметься таким, що містить Розділ 19D (п. 65(2) (3) Рішення КС).

Висновки. У правовій державі КС не може замінити законодавця. Його функція – здійснювати судовий конституційний контроль, мета якого перевірка конституційності положень нормативних актів. Водночас аналіз судової практики КС ПАР демонструє глибинну сутність наслідків від бездіяльності законодавця щодо визнання положень нормативних актів неконституційними і втрати ними чинності, особливо у ситуації її відтермінування.

Категорично заперечуючи можливість заміщення Конституційним Судом України функцій законодавця, увага у дослідженні акцентується на тому, що кейси з практики Конституційного Суду ПАР демонструють можливі правові наслідки реагування судами на несвоєчасність забезпечення та/або незабезпеченість законодавцем необхідного правового регулювання. Вони є підтвердженням, як за допомогою додаткових правових засобів, передбачених в Конституції, на практиці були створені правові запобіжники перешкоджання правовому вакууму в інтересах необхідності забезпечення передбачених Конституцією прав і свобод людини. Ці кейси про ситуації, коли незабезпеченість належного законодавчого підґрунтя по спливу строку відтермінування виконання рішення КС за наслідками встановлення неконституційності положень нормативних актів перешкоджає функціонуванню ефективних юридичних механізмів забезпечення прав людини, ставить під сумнів існування ефективних конституційних гарантій цих прав, не сприяє досягненню справедливості, призводить до порушення норм і принципів Конституції.

Вони є актуальними і в розрізі нещодавньої національної практики конституційного правосуддя. Так, в Рішенні № 1-р/2026 від 20 січня 2026 р. КСУ наголосив, що виконання Рішення неможливе без належного законодавчого регулювання. Визнання неконституційності окремих положень нормативного акта, конституційність яких була предметом розгляду у цій справі, КСУ розглядав як покладений на державу позитивний обов'язок щодо унормування цих питань із урахуванням приписів Конституції України та цього Рішення у розумний строк [20].

Проаналізовані кейси актуалізують релевантні питання: а) чи повинен КСУ в ухваленому ним рішенні додатково роз'яснювати, що вважати «розумним строком» для законодавця, виходячи із обставин конкретної справи? б) критерії розмежування між «правовою прогалиною» і «законодавчим упущенням», особливо при вирішенні справ про диференціацію соціальних прав учасників суспільних відносин за певними часовими (темпоральними) показниками.

Згідно існуючої конституційної доктрини констатація КС «позитивного обов'язку держави унормувати певне питання» вимагає дотримання певних критеріїв: а) утримання законодавця від регулювання певного кола суспільних відносин не завжди є «правовою прогалиною» (*lacuna legis*), оскільки відмова від регулювання може охоплюватися «задумом» законодавця [9, с. 695]; б) наявність *lacuna legis* не є автоматичною підставою для визнання правового акта неконституційним (підпункт 4.4 пункту 4 Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2023 року № 11-р(II)/2023), підпункт 5.7 пункту 5 Рішення Конституційного Суду України від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022 [21]; в) визнання неконституційності вимагає встановити причинно-наслідковий зв'язок між «прогалиною» в тексті правового акта і порушенням конкретного конституційного права чи свободи людини. Доведеність такого причинно-наслідкового зв'язку дає підстави констатувати, по-перше, порушення (недотримання) законодавцем конституційного обов'язку забезпечити ефективне регулювання, а, по-друге, як наслідок, порушення гарантованого Конституцією України права чи свободи людини. В доктрині конституційного права цей феномен називають «законодавчим упущенням» (*legislative omission*).

Так, в окремій розбіжній думці судді КСУ щодо Рішення Конституційного Суду України № 1-р/2026 від 20 січня 2026 року серед підстав його незгоди з Рішенням зазначено, зокрема, про недоведе-

ність кваліфікації як законодавчого упущення факту встановлення відсутності в оспорюваному законодавчому акті певних приписів (абзац третій п. 16 Окремої думки (розбіжної) судді КСУ Олега Первомайського стосовно Рішення Конституційного Суду України № 1-р/2026 від 20 січня 2026 року [22]).

Зважаючи критерії обґрунтованості, об'єктивності, неупередженості у реалізації дискреційних повноважень КСУ при прийнятті рішення про відтермінування втрати чинності неконституційного положення чи акта, не можна виключати той факт, що у майбутньому перед КСУ може постати завдання перевірки конкретних заходів, пов'язаних із запровадженням воєнного стану та відповідного обмеження прав і свобод на відповідність Конституції України. Мірилом необхідності уникати зловживання і безпідставності у застосуванні відтермінувальних заходів і знаходити баланс між правом окремої особи на негайних захист її права і інтересом суспільства у стабільності та передбачуваності права є, зокрема, високий ступінь суспільних очікувань щодо здатності КСУ виконувати вирішальну місію у спірних питаннях післявоєнних виборів, реінтеграції окупованих територій, євроатлантичній інтеграції, знаходження справедливості у вирішенні соціальних питань у суспільстві із високим запитом на соціальну справедливість та інших релевантних питаннях.

Втрата чинності неконституційними актами чи їх окремими положеннями у зв'язку зі спливом строку, який було зазначено у рішенні КСУ як відтермінувальний, актуалізує в експертному середовищі дискусію щодо відшкодування шкоди завданої неконституційним актом (його окремими положеннями). Висловлюються діаметрально протилежні позиції – від визнання концептуальної неправильності застосування положень частини третьої статті 152 Конституції України щодо періоду від набрання визнаними КС неконституційними актами чинності [9, с. 698.] до позиції судів, згідно якої визнання КСУ неконституційності закону, інших актів або їх окремих положень вказує на те, що такі суперечили нормам Основного Закону з моменту їх прийняття [23]. Означений аспект досліджуваного питання вартий особливої уваги і ролі самостійного об'єкта подальших наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 1.03.2026).
2. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 1.03.2026).
3. The Updated Rule of Law Checklist. Adopted by the Venice Commission at its 145th Plenary Session (Venice, 12-13 December 2025). CDL-AD(2025)002. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2025\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2025)002-e) (дата звернення: 01.03.2026).
4. Цивільний та виконавчий процес: міжгалузеві зв'язки. Особливості розгляду судами певних категорій справ та виконання судових рішень: монографія / за ред. С.Я. Фурси, О.О. Русецької, О.О. Хорватової. Київ: Алерта, 2024. 926 с.
5. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. Н.В. Василюни, Б.І. Гулька, О.О. Кота. Київ: Дакор, 2021. 1028 с.
6. *Див. дет.:* Рішення Конституційного Суду України від 30 червня 2009 року № 16-рп/2009, Рішення Конституційного Суду України від 26 червня 2013 року № 5-рп/2013, Рішення КСУ від 22 травня 2018 року № 5-р/2018, , Рішення Конституційного Суду України від 15 травня 2019 року № 2-р(II)/2019, Рішення Конституційного Суду України від 18 лютого 2020 року № 2-р/2020 та ін.
7. William Cohen and Mauro Cappelletti, *Comparative Constitutional Law: Cases and Materials*, Indianapolis: Bobbs-Merrill, 628 p., 1979.
8. Kommers, Donald P. and Miller, Russell A. *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*, 3rd ed. (2012). Books. 88. URL: https://scholarship.law.nd.edu/law_books/88.
9. Конституція України. Науково-практичний коментар / [Ю.Г. Барабаш, А.П. Гетьман, С.Г. Серьогіна та ін.; Нац. акад. прав. наук України]; за заг. ред. Р.О. Стефанчука та О.В. Петришина. Київ: ВАІТЕ, 2024. 760 с.
10. Рішення Конституційного Суду України № 15-рп/2004 від 02 листопада 2004 року (справа про призначення судом більш м'якого покарання). Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text> (дата звернення: 1.03.2026).
11. Щорічна інформаційна доповідь Конституційного Суду України за 2024 рік, затверджена Постановою Конституційного Суду України від 06 травня 2025 № 14-п/2025. Офіц. сайт Конституційного Суду України. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/shchorichna_informaciyna_dopovid_2024.pdf.

12. Щорічна інформація доповідь Конституційного Суду України за 2023 рік, затверджена Постановою Конституційного Суду України від 09 квітня 2024 № 8-п/2024. Офіц. сайт Конституційного Суду України. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/shchorichna_informaciyna_dopovid_2023.pdf.
13. Див. дет.: Theunis Roux, Principle and pragmatism on the Constitutional Court of South Africa, *International Journal of Constitutional Law*, Volume 7, Issue 1, January 2009, Pages 106–138, <https://doi.org/10.1093/icon/mon029>; Bassok, Or (2012) "The Two Countermajoritarian Difficulties," *Saint Louis University Public Law Review*: Vol. 31: No. 2 Article 5. P. 373; Tushnet, Mark. *Weak Courts, Strong Rights: Judicial Review and Social Welfare Rights in Comparative Constitutional Law*. Princeton University Press, 2008, etc.
14. The Constitution of the Republic of South Africa, 1996. Official website of the Government of the Republic. URL: <https://www.gov.za/documents/constitution/constitution-republic-south-africa-04-feb-1997> (дата звернення: 01.03.2026).
15. *Lawyers for Human Rights v Minister of Home Affairs and Others* (2017) ZACC 22. Website of an online repository of legal information from South Africa (SAFLII). URL: <https://www.saflii.org/za/cases/ZACC/2017/22.html> (дата звернення: 01.03.2026).
16. Див. дод.: *Minister of Justice and Correctional Services and Others v Ntuli* (2025) CCT322/23 ZACC 07. Official website of the Constitutional Court of South Africa. URL: <https://www.concourt.org.za/index.php/judgement/589-minister-of-justice-and-correctional-services-and-others-v-ntuli-cct322-23>; *VJV and RT v Minister of Social Development and Another* (2023) CCT94/22 ZACC 21. Official website of the Constitutional Court of South Africa. URL: <https://www.concourt.org.za/index.php/judgement/520-vjv-and-rt-v-minister-of-social-development-and-another-cct94-22>, etc.
17. *Ex parte Minister of Home Affairs and Others; In re Lawyers for Human Rights v Minister of Home Affairs and Others* CCT38-16 (2023) ZACC 34. Official website of the Constitutional Court of South Africa. URL: <https://www.concourt.org.za/index.php/judgement/532-ex-parte-minister-of-home-affairs-and-others-in-re-lawyers-for-human-rights-v-minister-of-home-affairs-and-others-cct38-16> (дата звернення: 1.03.2026).
18. *Blind SA v President of the Republic of South Africa and Others* (CCT 300/24) [2025] ZACC 9. Website of an online repository of legal information from South Africa (SAFLII). URL: <https://www1.saflii.org/za/cases/ZACC/2025/9.html> (дата звернення: 1.03.2026).
19. *Blind SA v President of the Republic of South Africa and Others* (CCT 300/24) [2025] ZACC 9. Website of an online repository of legal information from South Africa (SAFLII). URL: <https://www1.saflii.org/za/cases/ZACC/2025/9.html> (дата звернення: 1.03.2026).
20. Рішення Конституційного Суду України № 1-р/2026 від 20 січня 2026 року. Офіційний сайт Конституційного Суду України. URL: <https://ccu.gov.ua/dokument/1-r2026> (дата звернення: 1.03.2026).
21. Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2023 року № 11-р(II)/2023). Офіційний сайт Конституційного Суду України. URL: <https://ccu.gov.ua/dokument/11-rii2023> (дата звернення: 1.03.2026), Рішення Конституційного Суду України від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022. Офіційний сайт Конституційного Суду України. URL: <https://ccu.gov.ua/dokument/3-r2022> (дата звернення: 1.03.2026).
22. Окрема думка (розбіжна) судді Конституційного Суду України Олега Первомайського стосовно Рішення Конституційного Суду України № 1-р/2026 від 20 січня 2026 року. Офіційний сайт Конституційного Суду України. URL: <https://ccu.gov.ua/dokument/1-r2026> (дата звернення: 1.03.2026).
23. Див. дод.: Постанова Верховного Суду від 20 грудня 2023 року у справі № 420/17886/21. Сайт Єдиного державного реєстру судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115839118> (дата звернення: 1.03.2026); Постанова Верховного Суду від 24 лютого 2026 року у справі № 160/6949/20. Сайт Єдиного державного реєстру судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/134367664> (дата звернення: 1.03.2026) та ін.

Дата першого надходження рукопису до видання: 2.03.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації: 3.04.2026